

SOBERANAS, Amadeu / ROSSINYOL, Andreu (ed.) (2001): *Homilies d'Organyà*. Facsímil del manuscrit, edicions diplomàtica i crítica d'Amadeu Soberanas i Andreu Rossinyol, amb un estudi d'Armand Puig i Tàrrach. Barcelona: Editorial Barcino, 338 p. (incloses les del facsímil). (Els nostres clàssics. Col·lecció B, vol. 20.)

De fa uns decennis les Homilies d'Organyà (en les cites des d'ara Org.) han recuperat l'interès dels estudiosos de la llengua catalana. Les bones edicions amb comentaris s'han succeït en pocs anys. Ara, amb motiu del vuitè centenari (ja s'explicarà què es vol festejar) fins i tot s'han preparat actes commemoratius adients a la importància del text literari més preuat de la nostra llengua. Ho diu qui ha tingut la sort d'haver publicat un text legal català molt més curt, anterior a les Homilies, que, però, de cap manera creu que desmereixi el valor excepcional d'aquestes darreres.

Els senyors Amadeu Soberanas i Andreu Rossinyol han emprès la darrera edició dins la col·lecció Els nostres Clàssics, dirigida pel primer d'ells dos, que la dediquen a l'iniciador de la col·lecció, Josep M. de Casacuberta, i al protector i mecenes Lluís Carulla i Canals per mitjà de la Fundació Jaume I. El volum conté, a més, un ampli estudi amb comentaris del senyor Armand Puig i Tàrrach.

L'obra és dividida en dues parts. Començo per descriure la primera, a càrrec de Soberanas i de Rossinyol. Ells han tingut la paciència de reconstruir la història del descobriment del manuscrit fragmentari feta per Joaquim Miret i Sans en un dels seus viatges erudits a la recerca de textos i documents per les comarques de l'Alt Urgell i del Pallars. Fou en el decurs del viatge que féu el 1905 —i no pas el 1904, com es deia sovint— quan Miret i Sans descobrí els primers sis folis de les homilies a l'arxiu de la parròquia d'Organyà. Poc després foren retrobats dos fulls més que completaven el quadern. El conjunt fou adquirit legalment per 85 pessetes de l'època, que Miret obtingué de la Junta de Museus de Barcelona el 1907. A l'Institut d'Estudis Catalans, fundat aquell mateix any, no hi ingressà fins al 1913, que el diposità a la seva Biblioteca de Catalunya l'any de l'obertura al públic el 1914.

La descripció codicològica detallada del quadern Biblioteca de Catalunya, ms. 289 és minuciosa i molt completa. Amb l'ajuda del Sr. Jesús Alturo es defineix el tipus d'escriptura, postcarolina documentària amb influència de la pregòtica. Fetes comparacions amb documentació d'arxiu, Alturo creu que la seva transcripció s'hauria esdevingut entre els anys 1200 i 1218.

Soberanas i Rossinyol hi estudien les grafies de substantius, de verbs i altres parts de l'oració que sovint varien força en mans del mateix copista; també, la fonètica de vocals i de certes consonants. Observacions que prossegueixen en descriure les edicions diplomàtiques anteriors —de Miret i Sans 1904 [1907], 1906 i 1925, amb correccions successives—; les dues d'Antoni Griera del 1917, que els autors actuals consideren poc fiables per les errates i males lectures. Tota una altra consideració els mereix l'edició de Maurice Molho del 1961, molt més respectable, tant per la cura esmerçada en la transcripció com per l'extens comentari que l'acompanya; les observacions que s'hi fan les aprofiten Soberanas i Rossinyol en la pròpia edició. La de Joan Coromines, ajudat per

Joseph Gulsoy, del 1976, és degudament elogiada per la seva aportació general, amb notes explicatives dels mots, formes i girs difícils d'entendre del text de les Homilies. Encara, l'edició facsímil, la transcripció i el comentari de Coromines foren reproduïts el 1989, amb motiu del Millenari de Catalunya, amb una introducció i la versió al català modern de Jordi Bruguera.

Dom Cebrià Baraut havia donat el 1994 una Bibliografia força completa sobre les Homilies d'Organyà. Hi destaquen Bruguera, Coromines, Adnan Gökçen, Benigne Marquès, Ernest Moliné i Brasés, Josep Moran, Josep Nadal i Modest Prats, Martí de Riquer, Xavier Rumeu, M. A. Sánchez Sánchez i Michel Zink.

La part del volum firmada per Soberanas i Rossinyol conté bàsicament l'edició facsímil del manuscrit en color natural; cosa que permet apreciar les parts totalment esborrades i les de lectura difícil per raó que la tinta, de tant en tant, és gairebé esvanida. Els criteris tinguts en compte pels dos autors en l'edició són clars i correctes i han estat observats en la transcripció diplomàtica; val a dir que extremament meticulosa, com ho demostren les notes de detall que la segueixen per a justificar-ne les lectures.

Era obligada una edició crítica del text, és a dir, tal com l'hauria volgut l'autor de l'època, amb les notes que en justifiquen el text adoptat, amb les variacions i els dubtes que es presentaven, confrontats amb les solucions de les edicions anteriors. Segueix l'edició un glossari de termes escollits per no ésser tan comuns i potser no gaire intel·ligibles. Aquesta edició crítica tot seguit és repetida, però sense notes, a fi de facilitar-ne la lectura als amants de conèixer els textos antics directament en la versió original. El glossari potser hauria estat més útil aquí, després de l'edició crítica més assequible.

Per a fer les Homilies d'Organyà encara més llegibles a les persones de cultura no especialitzada se n'ha fet una adaptació en català actual.

És ben poca cosa allò de què es podria dissentir. Sembla que hauria estat més realista que la transcripció diplomàtica del f. 1v comencés a la dreta de la pàgina, tal com apareix en el facsímil, i no a l'esquerra: aquesta posició en destarota la lectura. Potser manca una certa regularitat en la conversió dels signes ζ i $\&$ en e i et respectivament; de fet, ζ dins d'algunes cites llatines, en l'edició crítica és transcrit et (f. 1v3,17, f. 2r5, f. 2v6,18, f. 3r8,12, f. 3v5, 8, f. 5r14, etc.). En parlar de l'estudi de les Homilies a la segona part de l'obra, que veurem tot seguit, farem alguna altra consideració que també afecta la primera part.

Probablement la part més renovellada del volum és la que signa Armand Puig i Tàrrach. S'hi estudien extensament l'estructura, el contingut i les fonts de les Homilies. L'esforç que hi ha posat l'autor és molt lloable; el resultat estic convençut que també. Admiro l'erudició, sempre oportuna, manifestada en les notes, amb explicacions i aclariments minuciosos. Els seus coneixements de litúrgia històrica i d'homilètica medieval esdevenen la base d'un tractat, encara per fer, de la religiositat dels catalans d'aquella època.

En un primer capítol s'analitzen i caracteritzen una per una les sis homilies senceres. Armand Puig comença per definir set homilies que enumera Org. i-vii. Tot seguit es destaquen les característiques principals de cada text. El conjunt es defineix com un manual d'homilies quaresmals, de les quals s'examinen l'estructura i el pla corresponent. S'estudia qui en fou l'autor-redactor, que, segons Puig, és un personatge autòcton que les ha produïdes directament en català, fortament inspirat en fonts llatines, que han estat analitzades en un altre capítol; l'autor se situaria millor en l'ambient de la canònica de Tortosa.

Entre aquelles fonts hi ha en primer lloc la Bíblia, sobretot els evangelis i alguna epístola comentats en cada homilia. L'edició de la Bíblia utilitzada per Puig per a fer-ne les comparacions i anotar-ne algunes variants, és la dels monjos de Sant Jeroni de Roma publicada a Stuttgart, la millor, per ara, de la Vulgata. L'autor homilista del còdex d'Organyà adueix sovint alguns Pares de l'Església, com Agustí i sobretot Gregori, autors carolingis com un pseudo-Beda, Haimó d'Auxerre, els homiliaris carolingis de Luculenci, l'anomenat de Liverani i el d'Abbó de Saint-Germain, a més d'homiliaris i reculls predicables conservats a Ripoll i a Tortosa; sense oblidar l'homilista pro-

vençat de Tortosa i els contactes amb el francès de Maurice de Sully. Sovint només es tracta d'afinitats d'idees. Tant el context social i religiós de les homilies com els seus ensenyaments morals i espirituals hi són ben analitzats. Fins i tot s'ha vist empès a repetir-hi l'edició crítica de totes les homilies, ara anotades amb les fonts que Puig hi ha detectat. Fet sorprenent, però explicable, que en un mateix volum hi apareguin cinc edicions del text sencer de les Homilies, tres d'elles corresponents a l'edició crítica.

El quadern o manual quaresmal, segons Puig, seria transcrit de l'original per un copista apresat, no pas relacionat necessàriament amb la canonja d'Organyà (p. 210). Alturo, en canvi, suposa que sí que hi estava unit (p. 19); a mi també m'ho sembla. Les cites bíbliques —que s'analitzen— el mostren poc coneixedor del llatí. La seva escriptura és de mà descurada, tot i que manté una certa regularitat d'una persona, diria jo, avesada a la redacció de documents, potser més que a la còpia de textos.

Encara que totalment esborrat, el f. 1r contenia un text homilètic, del qual dues línies del final, en català, encara es llegeixen al capçal del f. 1v; Puig té en compte aquest fet i el comenta llargament. La darrera homilia, de la qual tan sols en queda la cita bíblica de l'evangeli del dia al f. 8v, ja no la considera més. Confesso, però, restar quelcom perplex pel fet que tot seguit no es numeren aquells fragments d'homilies del començament i del final del quadern. Sigui'm, doncs, permès de suggerir que l'homilia del f. 1r, encara que gairebé tota il·legible, hauria d'haver constatat com a número i; les següents s'haurien de córrer, és a dir de ii a vii, i la darrera, també recognoscible per la cita evangèlica explícita que hi seria comentada, hauria de dur el n. viii.

Oi més que Armand Puig treu molt de suc de l'homilia que, segons ell, encapçalava el quadern, no sols a la nota 1 del seu estudi, on en remarca la brevetat (p.142), sobre el seu final o doxologia (p. 210 i 295-296), sinó també en l'intent de datació del quadern homilètic (p. 326-330), però molt més encara en les notes 186 i 187 (de p.195), on fins i tot s'atreveix —i l'encerta— a detectar indicis del text bíblic comentat, que seria el de la dominica de Septuagèsima. Per altra banda, l'encapçalament d'homilia que es llegeix al f. 8v (el darrer), amb text bíblic a comentar, demostra que es tractava de la dominica tercera de Quaresma. Puig suposa, amb encert, que hi devien continuar la resta d'homilies de Quaresma, les de Passió i Rams (p.195-196 i n.189); però, prou.

Puig insisteix i assegura que «l'homiliari és una llibreta i no un còdex. La primera de les pàgines feia alhora de coberta i per això la humitat l'ha feta il·legible» (p. 209 n.231, cf. p. 147). Per a justificar la seva opinió, Puig pensa que al f. 1r s'hi llegien les 23 primeres línies del text de l'homilia de Septuagèsima, la qual acabaria a les dues línies superiors del f. 1v, com s'ha dit. A mi em sembla que l'extensió suposada d'aquesta homilia és massa exigua, vista la llargada de les altres homilies d'Organyà. Aquella primera homilia només ocuparia 23 línies en total (que Soberanas i Rossinyol, a p. 19, encara redueixen a només 21 línies senceres), puix que una o dues del començament s'havien de reservar a un títol que, ensems, havia de tenir un cert relleu, ja que, també segons Puig, allí començava el petit còdex. Ho veig poc congruent.

A favor, però, de la proposta de Puig hi hauria l'existència d'una numeració romana, en cursiva, *ii a vii*, que apareix al centre del marge inferior del revers dels folis 2 a 7 actuals, tot i que, no sé per quin motiu, no es veu en els ff. 1v i 8v. Les lletres numèriques semblen evidentment del segle xv. La humitat que ha danyat greument el primer i segon folis i va decreixent fins al f. 8, demostra que l'aiguat desastrós s'esdevingué abans de separar-ne el bifoli 1+8. Amb aquests elements seguiríem sense saber res de com era el còdex abans de la numeració dels fulls romanos i abans de la mullena.

Malgrat tot, crec que es poden objectar dificultats a algunes de les afirmacions precedents. Les *probationes pennae* del f. 1r —gargots que intenten semblar lletres i dibuixos— poden ésser del segle xvi (?); les ratllades, encara més tardanes; i el N° 23 cal·ligràfic que s'hi veu semblaria pertànyer a una ordenació arxivística del segle xix. Això demostraria que el bifoli 1+8 havia servit de guarda d'un quadern d'arxiu des de feia un cert temps? El raspat gairebé total del f. 1r suposaria la funció de guarda d'un quadern d'arxiu, situació molt més abrasiva que el simple abandó del quadern; també el f. 8v presenta signes de desgast. Les ratllades i gargots del foli f. 2r no semblen de la mateixa mà que

va embrutar el f. 1r; però sí que demostren l'abandó en què també es va conservar el quadern de sis fulls, els primers trobats. Aquests no semblen haver format la coberta de cap llibre d'arxiu; si fos així, tindrien algun desgast i portarien alguna indicació numèrica, com es constata en el full doble I+8.

Ara bé: l'afirmació del quadern primigeni aïllat sembla contradita pel fet d'admetre Puig (n. 189) que el manuscrit original comprenia uns 4 o 6 folis més amb les homilies que manquen; les darreres (quatre) pàgines les suposa en blanc —una mica incomprendible, em sembla. S'ha d'admetre, doncs, que no es tractava d'un quadern sinó almenys de dos. Puig constata que el quadern conservat té encara un doble joc de forats del relligat pel llom; cosa que fa creure que ho fou en dues ocasions; una d'elles ha de correspondre a la numeració romana del segle xv, i l'altra seria anterior a la mullena destructora per abandó. Això ja era un petit còdex, és a dir, un llibre, que no es concebia sense enquadernació.

Malgrat els pros i contres, m'inclino a creure que, separat el quadern actual ja des del segle xv, a l'origen formaria part d'un homiliari enquadernat més extens que l'excliusiu del cicle quaresmal. La meua proposta seria força més completa: el còdex hauria començat amb les homilies de les quatre dominiques d'Advent, les festes de Nadal i del període nadalenc, amb l'Epifania i alguna dominica immediata al cicle quaresmal; l'homilia de septuagèsima començaria abans del f. 1r actual i tindria una llargada semblant a les altres; seguirien evidentment les homilies conservades senceres. A partir d'aquí suposo —amb Puig— que seguiria la resta de les quaresmals, però a més a més, les de Pasqua i el temps pasqual, i potser les dominiques de Pentecosta fins al final de l'any litúrgic; sense excloure'n algunes de sants més venerats pels canonges regulars augustinians. Tindríem un homiliari complet, encara que d'aparença modesta.

He dit, i repeteixo, que els comentaris d'Armand Puig els considero d'una erudició gens comuna. Però si s'escaigués de fer-hi alguna observació de detall, m'atreveixo a discutir la identificació d'una cita que es troba a Org. I f. 2r4-5. L'abreviatura 'la ppha de Deu' es desenvolupa correctament com 'la propheta', en femení, tot i que segueix una cita bíblica d'un personatge masculí, del qual discutiré tot seguit la identitat; hi torna en Org. V f. 7r10 on escriu 'les pfetes', doncs, 'les profetes', cites combinades d'Os 14:3 i Sl 5:7; tot això ja ho ha vist Puig (p. 157-158 n. 40). El dubte es planteja més aviat en l'origen de la cita introduïda a Org. I f.2r4-5. Aquesta començaria a la línia 4 amb les inicials de les paraules de la cita, ara esborrades, i que continuen a la línia 5. Els tres autors, Soberanas, Rossinyol i Puig, suposen que les inicials haurien d'ésser: '[.d.a.m.&.f.b.i.]/.p. ç. s.ea(m)'. Els dos editors crítics (p. 80 n.4), a part de completar les paraules de les inicials que se suposen a la línia 4, [*Declinet a malo et faciat bonum, inquirat*] p[acem] et s[equatur] eam, que discutiré, han deixat a Puig la responsabilitat d'identificar la cita bíblica. Aquest (p. 155 fi de la n. 31, p. 157 n. 40, p. 214 n. 251 i p. 323) prefereix Sl 33:15 en comptes de 1Pe 3:11, que havien proposat i preferit Molho i Coromines. Donaré les cites senceres confrontades dels dos textos de la Vulgata, tot afegint-hi la del Sl 35:27 que només correspon a la primera meitat del text sàlmic; cosa que embolica quelcom la troca:

Sl 33:15: *Deverte a malo et fac bonum, inquire pacem et persequere eam;*
 Sl 36:27: *Declina a malo et fac bonum, ...* (la continuació difereix);
 1Pe 3:11: *Declinet a malo et faciat bonum, inquirat pacem et sequatur eam.*

Puig dona algunes variants (p. 213-214 n. 251 i p. 234-235 n. 324bis), com *sequere-sequatur / persequere-persequatur*; hi afegixo les d'un manuscrit bíblic sencer, prou important, escrit a Catalunya cap al 1010-1015, copiat a Ripoll i que tinc més a mà: és la Bíblia dita de Rodes, ara a París, BNF, lat.6

vol. II f. 136, Sl 33:15: *Diverte...+inquire... persequere...;*
 vol. II f. 136v, Sl 36:27: *Declina...;*
 vol. IV f. 70v, 1P 3:11: *Declinet autem ... faciat ... inquirat ... \per/sequatur* (afegit de primera mà).

Amb aquests elements ¿com s'haurien de completar les inicials perdudes i les paraules mateixes de la cita bíblica i quines variants textuals representen?

Puig (p. 155 n. 31) té raó quan diu que la menció de «la profeta» s'ha de referir al profeta David i no a l'apòstol Pere; però, tot i creure que la cita és del SI 33:15, no obstant, juxtaposa les variants d'aquest Salm 33 i les de 1Pe 3:13: *Deverte/Declinet, fac/faciat, inquire/inquirat, sequere/sequatur* (p. 155 n. 31), tot constatant que es fa difícil de decidir entre l'imperatiu i el subjuntiu; de fet, a p. 157 només comenta la frase en subjuntiu. Els dos editors crítics (p. 80), malgrat remetre a l'opinió preferent de Puig, també adopten el subjuntiu *Declinet, faciat, inquirat, sequatur* de la cita de 1Pe 3:11, tot i insistir que es tracta d'una cita de SI 33:15.

Abans de decidir-ho cal saber que la traducció catalana d'Org. I afavoreix el subjuntiu: 'zo dix: que hom se tola de mal e [...] e segesqe-la'. Si, a més a més, hi afegeixo jo, al final de f. 1v4 sembla llegir-s'hi clarament una *.t.* que només pot correspondre al subjuntiu *inquira*], tindríem un indici prou fort que la cita s'ha de completar amb les paraules de 1Pe 3:13 i no pas amb les del SI 33:15. Tampoc el verb no era *persequatur* sinó *sequatur*, com indica la *.s.* inicial.

El fet no sorprèn pas gaire. La contaminació de textos tan similars és freqüent. Fins en les cites internes dels mateixos llibres bíblics s'hi pot constatar (*Deverte/declina; sequere/per/sequere*). Encara més passava amb els predicadors que citaven els textos bíblics de memòria: quan aquests textos els recordaven altres de llibres bíblics diferents, sovint els confonien i encreuaven les paraules; és a dir, que hi havia contaminació inconscient. Se'n pot veure de seguida una altra mostra ben curiosa.

L'autor d'Org. V f. 6r17-18, que comenta les temptacions del diable a Jesús en el desert segons Mat 4:1-11, li fa dir, *Vade retro Satanas*, frase que Org. V no tradueix al català. Puig dóna a entendre que no és del text de Mateu, sinó que la cita es troba interpolada en alguns manuscrits de la Vulgata (p. 177 p. 214 n. 257), passada a homiliaris com el carolingi A i en altres (p. 284; però no en l'anomenat de Liverani, que no admet el *retro*, p. 240).

De fet, Mateu 4:10 sí que té la frase, encara que només diu aquí: *Vade, satana*; el *retro* ve de l'evangeli sinòptic de Marc 8:33: *Vade retro me satana*, però en un context molt diferent ja que és adreçat a sant Pere!, frase que també es troba a Mt 16:23 amb la variant sinònima: *Vade post me satana* (=Pere).

Puig comenta en diversos llocs la cita que en fa el predicador d'Organyà (p. 175, p. 177 n. 124, p. 214 n. 257), però deixant entendre, com deia, que Mateu, en les temptacions, no reporta la frase discutida; tot i que, entre les fonts bíbliques de l'homilia Org. V (p. 309), Puig admet el *Vade retro, Satanas*.

Per si de cas, com abans, hi aporto les variants de la Bíblia ripollesa de Rodes, París, BNF, lat. 6 IV

- f. 13, Mt 4:10: *Vade \retro/ sathanas* (al diable; afegit de primera mà);
- f. 18, Mt 16:23: *Vade post me sathana* (a sant Pere);
- f. 28, Mc 8:33: *Vade retro me sathana* (a sant Pere).

És ben clar, també en aquest cas, que, si la contaminació de cites ja es donava entre els copistes dels llibres evangèlics, encara fos més fàcil que es produís en la ment dels predicadors medievals, com el d'Org., quan les reportaven.

Em permeto, encara, alludir a un detall que em toca directament. Seria millor situar el magnífic còdex uncial de les Homilies de sant Gregori sobre els Evangelis, conservat a la catedral de Barcelona, en la Gàl·lia merovíngia més oriental i no pas fer pensar que fou escrit en ple període visigòtic, com si diguéssim que va ser escrit a la península; però és que ni tan sols ho va ser a la Narbonesa; ho vaig escatir en A. M. MUNDÓ, «Comment reconnaître la provenance de certains fragments de manuscrits détachés de reliures», en: *Codices manuscripti. Zeitschrift für Handschriftenkunde* 11 (1985) p.116-124, en l'estudiar els fragments de pergami i sobretot de papir merovingis de la relligadura antiga del manuscrit uncial.

L'argumentació sobre la data en què foren redactades les Homilies d'Organyà, Armand Puig l'exposa en les p. 326-330. Creu l'autor que Org. I és una homilia dedicada a la festa del trasllat de les relíquies de sant Agustí (p. 144-145 i 153-162), que s'escau el dia 28 de febrer. Com que en el quadern, segons Puig, només quaresmal, Org. I es troba entre l'homilia de Septuagèsima, esborrada i no numerada, i Org. II dedicada a la Sexagèsima, aquesta successió de diumenge de Septuagèsima, festa de sant Agustí, diumenge de Sexagèsima només es va donar en l'any 1204, entremig de 400 anys dins dels segles XII i XV. L'aplicació del calendari perpetu a la litúrgia dona bons resultats a qui el sap utilitzar: el 1204 es troba dins del període 1200-1218 que Alturo ha proposat.

Puig remarca que el 1204 seria l'any *per al qual* les homilies van ser *copiades*, pensant en la Quaresma d'aquell any, se suposa que a Organyà; fins s'arrisca a afinar una mica més i proposa l'any 1203 com el de la composició de les Homilies... a Tortosa, afegeixo jo, segons ell mateix ha proposat abans. Malgrat que l'argumentació pugui semblar sòlida, Puig mateix al final (p. 330 n. 20) s'encarrega d'aplicar el correctiu a la seva proposta de datació del 1204, en concloure que «l'ordre de les homilies podria respondre a qüestions pràctiques i genèriques i no tindria una intenció precisa en relació amb un calendari litúrgic d'un any determinat». És com admetre que l'esforç per determinar-ne l'any precís hagués estat gairebé inútil. Com que abans he proposat de veure en Org. un homiliari que comprendria tot el cicle de l'any litúrgic, això sí, greument mutilat de diversos quaderns primitius, estic d'acord amb la conclusió final de Puig. El seu esforç, però, almenys ha servit per a proposar oficialment l'any 2004 com el que feia 800 anys de la seva composició. No ens fem enrere; celebrem-ho, ja que de textos tan importants per a festejar, per ara no en tenim d'altres a Catalunya.

Qui llegeixi aquesta recensió crítica, plena de minúcies, haurà descobert l'interès amb què he llegit tota l'obra que, repeteixo, em sembla molt sòlida en totes les seves parts. Sento la necessitat d'encarir-ne la consulta a tots aquells que d'aquí endavant estudiïn, rellegeixin i admirin els valors lingüístic, literari i litúrgic de les Homilies d'Organyà.